

DENARNA KAZEN

Katja Filipčič,

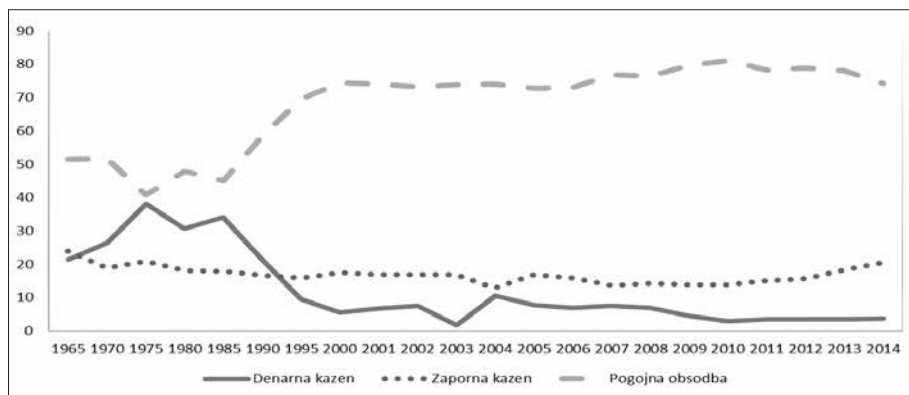
univerzitetna diplomirana pravnica, doktorica pravnih znanosti, izredna profesorica za kazensko pravo, izredna profesorica za kriminologijo, Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani

1. O KAZNOVALNI POLITIKI V SLOVENIJI

Slovenska kaznovalna politika (zakonska in sodna) je deležna številnih ocen v strokovnem tisku in javnih občilih. Ocene so diametralno različne, pogosto odvisne od (ne)poznavanja statističnih podatkov in pogojene z razumevanjem namena kaznovanja, ki ga mora oziroma naj bi ga kazen dosegala v očeh ocenjevalca. Statistični podatki, predstavljeni na grafu 1, kažejo njene temeljne značilnosti v zadnjih petih desetletjih:

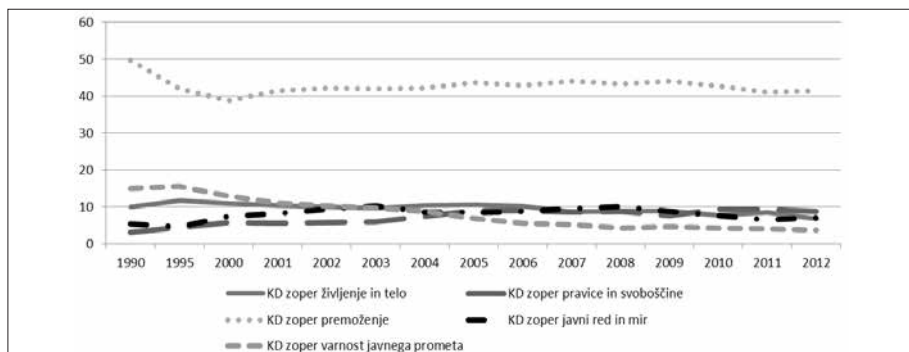
- po letu 1990 je močno narastel delež pogojnih obsodb; od leta 1965 do leta 1990 je znašala pogojna obsodba približno polovico vseh izrečenih sankcij, po letu 1990 pa je njen delež narastel na približno 75 odstotkov;
- delež izrečene zaporne kazni med letoma 1965 in 1990 upada (s 24 odstotkov je upadel na 16,6 odstotka), po letu 1990 predstavlja približno 15 odstotkov. Z letom 2013 se delež začne zviševati in zaporna kazen leta 2014 predstavlja 20,5 odstotka vseh izrečenih sankcij;
- denarna kazen v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja predstavlja okrog tretjine vseh izrečenih sankcij, po letu 1990 pa začne močno upadati in leta 2014 predstavlja le še 3,7 odstotka izrečenih sankcij.¹

¹ <<http://pxweb.stat.si/pxweb/dialog/Saveshow.asp>>.

Graf 1: Polnoletne obsojene osebe po izrečenih kazenskih sankcijah (izražene v deležih), 1965–2014.²

Te spremembe kaznovalne politike so lahko posledica sprememb obsega in strukture kriminalitete. Vendar pa podatki iz grafa 2 kažejo, da se struktura kaznivih dejanj obsojencev po letu 1990 ni bistveno spremenila; še vedno prevladujejo kazniva dejanja zoper premoženje, zmanjšal pa se je delež nasilnih kaznivih dejanj in kaznivih dejanj zoper varnost javnega prometa. Čeprav graf 2 prikazuje deloma nepopolne podatke o strukturi kriminalitete (ne prikazuje na primer sprememb strukture nasilne kriminalitete), je mogoče sklepati, da sodišča v zadnjih desetih letih za podobna kazniva dejanja izrekajo drugačne kazenske sankcije.³

Graf 2: Obsojene polnoletne osebe po skupinah kaznivih dejanj (izražene v deležih), 1990–2012.⁴

² <http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/13_kriminaliteta/90_arhiv/03_13603_obsojene_poln_osebe/03_13603_obsojene_poln_osebe.asp> (16. 1. 2016).

³ K. Filipčič, nav. delo.

⁴ V tabeli niso prikazane vse skupine kaznivih dejanj, ki so jih izvršile obsojene osebe, ampak le tiste, ki so vsa leta najpogostejše zastopane.

Vloga denarne kazni je v kaznovalni politiki večine evropskih držav bistveno drugačna. V Nemčiji in Angliji predstavlja 70 odstotkov vseh izrečenih kazni,⁵ na Nizozemskem in Švedskem od 80 do 90 odstotkov,⁶ podoben je delež izrečenih denarnih kazni na Škotskem.⁷ Z uvedbo alternativnih postopkov, ki predstavljajo obliko odvrčanja od formalnega kazenskega postopka in so primerni za lažja kazniva dejanja, pa delež izrečene denarne kazni v nekaterih državah upada. V Avstriji je bila na primer pred uvedbo alternativnih načinov obravnavanja denarna kazen izrečena 63 odstotkom vseh obsojencev, po njihovi uvedbi pa je padla na 30 odstotkov.⁸ Kljub temu pa denarna kazen v večini evropskih držav še vedno predstavlja velik delež izrečenih kazenskih sankcij.⁹ Pri razumevanju teh podatkov je potrebna previdnost, saj so v nekaterih pravnih sistemih med kazniva dejanja zajeti tudi hujši prekrški zoper varnost cestnega prometa, ki so številni in za katere se praviloma izrekajo denarne kazni. Kljub temu zadržku pa ostaja dejstvo, da je denarna kazen v Evropi bistveno pogostejše izrečena storilcem kaznivih dejanj kot v Sloveniji.

Glede na dobro sprejetost denarne kazni v Evropi je presenetljiv podatek, da je v Sloveniji njen delež v zadnjih petih letih pod 5 odstotkov (graf 1). Razlogi za tako odstopajočo majhno uporabo denarne kazni pri obravnavanju storilcev kaznivih dejanj v Sloveniji so številni, vendar pri nas še ni bila opravljena študija, ki bi raziskala to vprašanje in se tudi opredelila do njegove ocene; je tako stanje ustrezno, bi ga bilo treba spremeniti? V prispevku bodo predstavljene temeljne značilnosti denarne kazni (njene prednosti in slabosti), njena učinkovitost glede na (željene) namene kaznovanja in težave pri njenem izvrševanju. Poznavanje teh vidikov je pomembno pri razmisleku o marginalni vlogi denarne kazni v slovenski kaznovalni politiki.

2. RAZVOJ DENARNE KAZNI

Denarna kazen je stara toliko, kot je staro kaznovanje storilcev prestopniških dejanj. Skupaj s smrtno kaznijo in telesnimi kaznimi spada med najstarejše kazni.¹⁰ V katalog kazni sta jo uvrščala že najstarejša pravna zapisa, Hamurabijev zakonik in Zakonik XII. plošč (ki sta višino denarne kazni opredeljevala

⁵ P. O'Malley, nav. delo, str. 68.

⁶ R. Ruback, M. Bergstrom, nav. delo, str. 259.

⁷ G. McIvor in drugi, nav. delo, str. 6.

⁸ Prav tam, str. 18.

⁹ Pomen denarne kazni je v ZDA drugačen kot v Evropi; v ZDA predstavlja le pet odstotkov izrečenih kazni (P. O'Malley, nav. delo, str. 71). Pogostejše pa se uporablja na sodiščih z omejeno pristojnostjo, kot na primer na sodiščih za prometne prestopke (angl. *traffic courts*) (B. Ruback, M. Bergstrom, nav. delo, str. 259).

¹⁰ H. Furlan, nav. delo, str. 72.

absolutno ali relativno, glede na vrednost povzročene škode). Za srednji vek so bile značilne zelo stroge kazni (pogoste smrtne kazni, telesno kaznovanje) in denarna kazen je imela vlogo milejše kazni; *Constitutio Criminalis Carolina* jo je na primer predpisovala alternativno s smrtno kaznijo in telesnimi kaznimi za mladoletnega tatu.¹¹

Cesare Beccaria ji v svoji znameniti razpravi O zločinih in kaznih iz leta 1764, ki pomeni prelomnico v razvoju kazenskega prava, ni namenil posebne pozornosti, nikakor pa ni mogoče trditi, da jo je spregledal. V prizadevanjih za humanejše kaznovanje je predlagal nadomestitev telesne kazni za storilce tatvin: »Kdor išče, da bi se okoristil s tujim, mora biti osiromašen za svoje.«¹² V denarni kazni je videl ustrezno sankcijo le za lažja kazniva dejanja, saj je poudarjal, da je treba razlikovati nenasilne od nasilnih tatvin in storilce slednjih kaznovati s kombinacijo prisilnega dela in telesnih kazni, saj se sicer »človeško življenje nesmiselno izenačuje s kupom denarja.«¹³ Vlogo kazni za lažja kazniva dejanja je denarna kazen ohranila do konca 18. stoletja.¹⁴

V 19. stoletju se pomen in uporaba denarne kazni nista povečala, saj sta telesne kazni in pogoste smrtne kazni nadomestila zapor in težko delo zapornikov, ne pa denarna kazen. Po mnenju Faraldo Cabane¹⁵ je bila denarna kazen v tem obdobju zapostavljena predvsem zaradi prepričanja, da je z zaporno kaznijo mogoče bolje doseči enakost kaznovanja, ki je v tem obdobju postalo pomembno načelo kazenskega prava. K takemu načinu razmišljanja je pripomogla sprememba v pojmovanju svobode konec 18. stoletja. Svoboda je bila namreč razumljena kot temeljna človekova pravica, ki je v enaki posesti vseh. To pa ni mogoče trditi za premoženje, v katerega poseže denarna kazen, saj je neenako porazdeljeno. Zato denarna kazen ni bila razumljena kot pravična kazen. Skromna uporaba denarne kazni je bila tudi posledica porasta pomena zaporne kazni zaradi naraščajoče kaznovalnosti.¹⁶ Poleg tega je bil razlog za marginalno vlogo denarne kazni še revščina, zaradi katere se je zdelo izrekanje premoženjskih kazni neprimerno.

Za 20. stoletje sta značilna porast uporaba denarne kazni in upad zaporne kazni. To je obdobje izboljšanja ekonomskih razmer in krepitve potrošništva, zato se poseg v premoženje zdi upravičena in zadostna sankcija za kršilce družbenih pravil.

¹¹ M. Kokolj, Đ. Lazin, nav. delo, str. 7–13.

¹² C. Beccaria, nav. delo, str. 91.

¹³ Prav tam, str. 91.

¹⁴ P. O'Malley, nav. delo, str. 70.

¹⁵ P. Faraldo Cabana, nav. delo, str. 618.

¹⁶ P. O'Malley, nav. delo, str. 70.

K povečevanju pomena denarne kazni pa so precej pripomogla tudi spoznanja o neučinkovitosti in škodljivosti kratkotrajne zaporne kazni,¹⁷ čeprav ni enotne opredelitve, katera zaporna kazen je kratkotrajna; v literaturi prevladuje stališče, da je to zaporna kazen v trajanju do šest mesecev,¹⁸ v nekaterih sistemih (na primer v Angliji)¹⁹ pa je kot taka označena zaporna kazen do enega leta. Prevladalo je spoznanje, da taka kazen nima reformatornega in tudi ne zstraševalnega učinka, obsojenec pa je deležen vseh negativnih učinkov zaporne kazni, kot so na primer izoliranost od družbe, izguba samospoštovanja,²⁰ povečanje agresivnosti,²¹ posledice stigmatizacije in izpostavljenost različnim viktimizacijam v zaporu.²² Kriminologi celo ugotavljajo, da ima vlogo kriminogenega dejavnika, še zlasti za storilce, ki so prvič storili kaznivo dejanje (kratkotrajna zaporna kazen kot »šola kriminala«). Zato so že od začetka 20. stoletja prisotna prizadevanja za nadomestitev kratkotrajne zaporne kazni s sankcijami, ki storilca ne izločijo iz njegovega okolja. V strokovni literaturi v devetdesetih letih 20. stoletja je bila posebej denarna kazen označena kot »dobro nadomestilo za kratkotrajne zaporne kazni«.²³ V zadnjih dveh desetletjih se taka vloga pripisuje predvsem delu v korist skupnosti. Tega pa ni mogoče pripisati spremenjenemu odnosu do denarne kazni, ampak predvsem dejstvu, da je v večini sistemov delež izrečenih denarnih kazni velik in se zdi, da je njena vloga (kot nadomestilo za kratkotrajne zaporne kazni) že izčrpana in se zato iščejo nove rešitve.

3. PREDNOSTI DENARNE KAZNI

Ker je pomen denarne kazni predvsem v nadomeščanju kratkotrajne zaporne kazni, se njene značilnosti ocenjujejo v primerjavi s to kaznijo.²⁴ V znanstvenih

¹⁷ Problem kratkotrajnih zapornih kazni je bil obravnavan že leta 1872 na prvem kongresu za kazensko pravo in kriminologijo v Londonu. Sprejeto je bilo priporočilo, da se take kazni nadomesti z različnimi oblikami obveznega dela ali podobnimi ukrepi (M. Kokalj, D. Lazin, nav. delo, str. 30). Denarna kazen takrat torej še ni bila prepoznana kot ustrezno nadomestilo za kratkotrajno kazen zavora, taka njena vloga pa postane očitna sredi 20. stoletja.

¹⁸ R. Frase, nav. delo, str. 10.

¹⁹ J. Trebilcock, nav. delo, str. 1.

²⁰ P. Gendreau in drugi, nav. delo.

²¹ D. Van Zyl Smit, S. Snacken, nav. delo, str. 49.

²² Obširneje o učinkih kratkotrajnih zapornih kazni v F. Brinc, nav. delo (1988).

²³ F. Brinc, nav. delo (1988), str. 30.

²⁴ Take vloge pa nima denarna kazen v ZDA in tudi to je eden od razlogov, zakaj jo ameriška sodišča tako redko izreka (P. O'Malley, nav. delo, str. 72).

razpravah²⁵ je mogoče najti veliko argumentov za njeno uporabo, med njimi pa izstopajo naslednji:

- denarna kazen ne stigmatizira storilca, kar je v luči teorij o etiketiranju zelo pomembno. Stigma oziroma etiketa lahko namreč deluje tudi kriminogeno in vodi do novega prestopniškega vedenja;²⁶
- obsojeni ostane v svojem življenjskem okolju, zato njegovo družinsko življenje ni prizadeto, ohrani svojo socialno mrežo in zaposlitev,²⁷ kar pomeni, da osebe, ki jih vzdržuje, niso finančno oziroma eksistenčno prizadete. Slednje drži le deloma, saj tudi plačilo denarne kazni prizadene finančne razmere družine oziroma vzdrževanih oseb, vendar manj kot popolna izguba enega družinskega dohodka zaradi prestajanja zaporne kazni;
- večina obsojencev plača denarno kazen v roku, ki ga določi sodišče, zato njeno izvrševanje ne zahteva visokih stroškov, tudi ugotavljanje izpolnitve je razmeroma preprosto. Izvrševanje zaporne kazni pa za družbo pomeni znatno finančno breme;²⁸

²⁵ B. Ruback, M. Begstrom, nav. delo, str. 245; S. Hillsman, nav. delo, str. 3; M. Kokolj, Đ. Lazin, nav. delo, str. 31–32; H. Furlan, nav. delo, str. 73–74; J. Raine in drugi, nav. delo, str. 182; T. Einat, nav. delo, str. 205; D. Weatherburn, S. Moffat, nav. delo, str. 789.

²⁶ Teorije etiketiranja so nastale v ZDA v 60. letih prejšnjega stoletja, njeni najbolj znani predstavniki pa so: Edwin L. Lemert, Howard S. Becker, Erving Goffman (več o tej skupini teorij v: A. Šelih, nav. delo). Ideje številnih avtorjev, ki jih štejem za predstavnike te teorije, lahko strnemo v dve temeljni hipotezi (R. Paternoster, R. Bachman, nav. delo): 1. nastanek etikete je delno odvisen od statusa prejemnika etikete in statusa tistega, ki etiketo podeljuje; 2. etiketa lahko v nekaterih okoliščinah vodi do nadaljnega deviantnega ravnanja.

²⁷ Po 110. členu Zakona o delovnih razmerjih (ZDR-1, Ur. l. RS, št. 21/2011) lahko delodajalec delavcu izredno odpove pogodbo o zaposlitvi, če mora biti zaradi prestajanja zaporne kazni več kot šest mesecev odsoten z dela. Zanimiva je sodba Vrhovnega sodišča RS (VIII Ips 345/2007), v kateri je sodišče obravnavalo vprašanje, kako na izredno odpoved delovne pogodbe vpliva poznejša sprememba obsodilne sodbe, s katero je bila storilcu izrečena kazen zavora več kot šest mesecev, če je storilec začel prestajati kazen še pred pravnomočnostjo sodbe. »Na zakonitost izredne odpovedi pogodbe o zaposlitvi ne vpliva dejstvo, če delavec, ki je začel prestajati kazen v predvidenem trajanju več kot šest mesecev, kasneje ne preneha kazni v takšnem obsegu. Morebitna izredna omilitev kazni ali pogojni odpust ne vplivata na zakonitost izredne odpovedi. Na to tudi ne vpliva morebitna drugačna odločitev sodišča druge stopnje o pritožbi zoper sodbo sodišča prve stopnje o kazni zavora – na primer znižanje kazni zavora pod šest mesecev ali celo razveljavitev sodbe sodišča prve stopnje (kar ima v primeru, če sodišče druge stopnje ne odpravi pripora za posledico, da ni več pravne podlage, da bi obdolženi ostal v zavodu za prestajanje kazni). Pomembno je, da je tožnik sam zaprosil za predčasno prestajanje zaporne kazni, da je bilo tej prošnji ugodeno in da je po sodbi sodišča prve stopnje začel prestajati zaporno kazen, zaradi katere bi moral biti z dela odsoten več kot šest mesecev.«

²⁸ Strošek oskrbnega dne zaprte osebe je bil v Sloveniji v obdobju 2010–2014 naslednji: 2010 – 86 evrov, 2011 – 83 evrov, 2012 – 69 evrov, 2013 – 64 evrov, 2014 – 61 evrov. <www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/UIKS/Letna_porocila/150519_Letno_porocilo_2014.pdf> (12. 1. 2016). »Stroški oskrbnega dne osebe na prestajanju kazni zavora pa so

- plačane denarne kazni so prihodek države.²⁹ Dobra je rešitev nekaterih držav, ki tako zbrani denar namenijo v sklad za žrtve kaznivih dejanj;³⁰
- denarna kazen je prožnejša od zaporne, saj se lahko bolje prilagaja storjenemu dejanju in okoliščinam storilca tako s svojo višino kot tudi z načinom plačila (na primer določitev ustreznih rokov za plačilo in možnost plačila na obroke);
- izrekanje denarne kazni kot nadomestilo kratkotrajne zaporne kazni udejanja načelo, da se mora zaporna kazen uporabljati kot skrajno sredstvo. To načelo je izrecno izraženo v različnih mednarodnih dokumentih³¹ in je s tem postalo temeljno načelo »evropskega zaporskega prava«.³²

4. SLABOSTI DENARNE KAZNI

Denarna kazen ima poleg navedenih prednosti tudi nekaj slabosti. V literaturi je največkrat navedena njena neprimernost za revnejše storilce, ki je zaradi svojega premoženjskega stanja ne zmorejo plačati ali pa zanje pomeni zelo veliko breme. Za premožnejše storilce pa nima kaznovalnega učinka, ampak je celo način, kako si »kupiti dovoljenje za izvrševanje kaznivih dejanj«.³³ Ta slabost je v večini evropskih držav presežena z dnevnimi zneski, ki bodo podrobneje predstavljeni v nadaljevanju.

izračunani tako, da je višina vseh proračunskih sredstev Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij deljena s številom koledarskih dni in povprečnim številom zaprtih oseb. V oskrbni dan so vključeni vsi stroški zaporskega sistema, od plač, investicij, materialnih stroškov, izobraževanja, zdravstvenega varstva, stroškov živil in tako naprej.« (Ministrstvo za pravosodje, <http://predlagam.vladi.si/webroot/files/4989_PVS%204989%20MP.pdf> (12. 1. 2016)). Razlika v ceni oskrbnega dne med leti je tako predvsem posledica števila zaprtih oseb, kar pomeni, da več ko je zaprtih oseb, nižja je cena oskrbnega dne za zaprto osebo. Tako je treba razumeti nižanje stroška oskrbnega dne v obdobju 2010–2014.

²⁹ V prvih šestih mesecih leta 2014 je bil prihodek slovenskega proračuna iz naslova »globe in druge denarne kazni« 38,3 milijona evrov (Poročilo, nav. delo, str. 2/44). Pri tem je treba poudariti, da je zaradi majhnega obsega izrečenih denarnih kazni ta znesek posledica plačanih glob za prekrške in le v majhnem deležu posledica izrečenih denarnih kazni.

³⁰ V ZDA je na zvezni ravni pačilo denarnih kazni primarno namenjeno za žrtve kaznivih dejanj; večina tako dobljenih sredstev gre v Sklad za žrtve kaznivih dejanj (Crime Victim Fund), in iz njega 90 odstotkov zveznim državam za kompenzacijo in pomoč žrtvam (Ruback, Begstrom, nav. delo, str. 258).

³¹ Dokumenti Sveta Evrope: European Prison Rules, 2006; Recommendation concerning Prison Overcrowding and Prison Population Inflation, 1999; Recommendation concerning Custody pending Trial, 1980; European Prison Rules, 1987; European Rules on Community Sanctions and Measures, 1992.

³² D. van Zyl Smit, S. Snacken, nav. delo, str. 86.

³³ S. Hillsman, nav. delo, str. 4.

Ena od značilnosti sodobne kazni je njena osebna narava, kar pomeni, da »morajo posledice kazni prizadeti storilca osebno«. ³⁴ Načelo »osebne kazni« ne zanika dejstva, da vsaka kazen posredno in deloma prizadene tudi osebe, s katerimi je storilec povezan čustveno ali so finančno odvisne od njega. Poudarja pa to načelo, da »cilj zakonodajalca ne sme biti, da bi kazen prizadela tudi druge osebe, ampak si mora zakonodajalec prizadevati, da take neizogibne stranske učinke v čim večji meri odstrani«. ³⁵ Ker je osnovni namen zaporne kazni odvzem prostosti, s to kaznijo ni dopustno poseči v svobodo še koga drugega poleg storilca (prizadene pa zaporna kazen storilčeve bližnje v drugačnem smislu in zakonodajalec mora poskrbeti, da čim manj). ³⁶ Pri denarni kazni, katere namen je poseči v storilčevo premoženje, pa je pričakovano in neizogibno, da bo denarna kazen (neposredno) poslabšala tudi premoženjsko stanje storilčeve družine in ne le storilca. Na to značilnost denarne kazni je opozarjal že Beccaria leta 1764, ko je zapisal, da denarne kazni »s tem, ko jemljejo kruh hudodelcem, ga jemljejo tudi nedolžnim«. ³⁷ Denarna kazen torej manj kot zaporna izpolnjuje zahtevo, da mora biti kazen osebna. Pri tem je treba poudariti še en vidik »osebne narave kazni«, ki je pri denarni kazni vprašljiv: medtem ko nihče drug ne more prestajati zaporne kazni namesto storilca, pa lahko denarno kazen, ki je izrečena storilcu, plača v njegovem imenu tudi nekdo drug, pa se bo tudi v tem primeru štela za izvršeno.

Raine ³⁸ poudarja tudi slabost denarne kazni, ki se kaže v tem, da obsojeni izvršuje nova premoženjska kazniva dejanja zato, da z njimi dobi denar za njeno plačilo ali za ohranitev premoženjskega statusa, v katerega je posegla denarna kazen. Einat ³⁹ pa celo trdi, da denarna kazen negativno vpliva na storilčev proces tretmaja zato, ker iskanje finančnih sredstev za plačilo povzroči stres in izgubo energije.

Storilci lahko dojamajo denarno kazen zgolj kot še eno finančno breme (»dolg«) in ne kot kazen, ki je posledica njihovega protipravnega ravnanja. Na sodiščih v Angliji sodniki poročajo, ⁴⁰ da veliko neplačnikov navaja, da denarne kazni niso plačali zato, ker so dali prednost plačilu drugih družinskih dolgov. Kaznovalni učinek denarne kazni je zmanjšan tudi z možnostjo plačila kazni

³⁴ F. Bačić, nav.delo, str. 380.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Eden od načinov je zakonsko urediti obiske družinskih članov, dopisovanje z njimi, proste izhode storilca in družinskim članom za čas storilčeve odsotnosti nuditi tudi finančno pomoč.

³⁷ C. Beccaria, nav. delo, str. 91.

³⁸ Na primer J. Raine in drugi, nav. delo, str. 183.

³⁹ T. Einat, nav. delo, str. 210–212.

⁴⁰ J. Raine in drugi, nav. delo, str. 183.

na obroke, pogosto v daljšem obdobju; kaznovalni učinek zbledi kmalu po izreku. Takojšnje plačilo lahko bistveno poseže v vsakodnevne navade storilca, plačilo na obroke pa v tem smislu manj pomembno in obrok plačila lahko postane enak vsem drugim mesečnim obveznostim, kot sta na primer plačili obroka kredita za avtomobil ali računa za električno energijo. Seveda pa je mogoča tudi nasprotna trditev, in sicer da mesečno plačevanje obroka za denarno kazen storilca vedno znova spomni na storjeno dejanje in kazen.

5. UČINKOVITOST DENARNE KAZNI

Pogledi o namenu kaznovanja so se v različnih zgodovinskih obdobjih razlikovali, se dopolnjevali in si nasprotovali. Teorije o namenih kaznovanja delimo na absolutne in relativne. Po mnenju avtorjev absolutnih teorij je kaznovanje potrebno zato, da dobi storilec zaslužen povračilo (ne zanimajo jih učinki kazni v prihodnosti, kot je zmanjšanje kriminalitete). Za relativne teorije pa je namen kaznovanja preprečevanje kriminalitete; delimo jih na teorije specialne in generalne prevencije. Specialno prevencijo je mogoče doseči z zastraševanjem, onemogočanjem in resocializacijo, generalno prevencijo pa poleg zastraševanja tudi z utrjevanjem pravne zavesti ljudi in zaupanjem v pravni red.⁴¹ Temu strnjenemu in posplošenemu pregledu teorij kaznovanja je treba dodati, da so številni avtorji relativnih teorij poskušali tudi empirično dokazati učinkovitost kaznovanja, pri čemer so učinkovitost pogosto zreducirali na učinek zastraševanja in ga merili s povratništvom. Poleg številnih metodoloških zagat so te raziskave deležne kritik tudi zato, ker na povratništvo vplivajo številni dejavniki (in ne zgolj kazen za prejšnje kaznivo dejanje), ki jih raziskave ne (z)morejo zajeti. Tudi rezultati raziskav so različni; nekatere potrjujejo učinek zastraševanja (ali vsaj nekatere vidike delovanja kazenskopravnega obravnavanja, predvsem gotovost kaznovanja), druge ne najdejo povezave med kaznovanjem in povratništvom.⁴² Taka raznolikost ugotovitev sproža dvom v smiselnost empiričnega raziskovanja. Kljub tem pomislekom pogledjmo nekaj stališč različnih avtorjev in ugotovitve raziskav o učinkovitosti denarne kazni.

Teoretičnih razprav in raziskav o t. i. reformatornem učinku denarne kazni je malo, za tako stanje pa je mogoče najti več razlogov. Eden od njih je lahko dejstvo, da se denarna kazen najpogosteje izreka storilcem lažjih kaznivih dejanj in ponavljanje takih dejanj ne pomeni večje grožnje za varnost družbe. Ali pa je raziskav o učinkovitosti denarne kazni malo zato, ker se denarna kazen izreka storilcem, ki za družbo niso nevarni, ker dejanj tako ali tako ne bi po-

⁴¹ M. Ambrož, nav. delo.

⁴² Obsežen pregled raziskav v R. Paternoster, nav. delo.

navljali, vendar jih je treba kaznovati zaradi pravičnosti. Lahko pa je to vprašanje zapostavljeno zato, ker naj bi denarna kazen nadomestila kratkotrajno zaporno kazen, glede katere ima penološka stroka enotno mnenje, da ne deluje niti zastraševalno niti reformatorno, ima pa negativne učinke. Zato vprašanje učinkovitosti denarne kazni ni v ospredju, ampak je pomembno, da v primerjavi z zaporno kaznijo nima negativnih posledic na kaznovanega. Mogoče za penologijo zadošča spoznanje, da je ena neučinkovita kazen nadomestila drugo neučinkovito kazen, ki pa vsaj ni škodljiva. Zdi se torej, kot da je penologija sprijaznjena s tem, da denarna kazen ne spreminja posameznika.

Manjše število razprav in raziskav o učinkovitosti denarne kazni pa je le mogoče najti v strokovni literaturi; ene primerjajo učinkovitost denarne kazni z drugimi kazenskimi sankcijami, druge pa ugotavljajo učinkovitost višanja denarnih kazni.

V prvo skupino spadajo avtorji, ki se zadovoljijo s trditvijo, da je denarna kazen enako učinkovita kot zapor, vsaj glede povratništva.⁴³ Med redkimi poskusi to tudi empirično dokazati je danska raziskava, ki je v vzorec zajela 28.879 moških, rojenih v triletnem obdobju v štiridesetih letih prejšnjega stoletja. To skupino so raziskovalci spremljali 26 let in ugotovili, da so bile denarne kazni enako (če ne celo bolj) učinkovite kot zaporna kazen. S tem je po mnenju raziskovalcev ovržena teza, da so strožje kazni učinkovitejše pri zmanjševanju povratništva; dokazano je bilo nasprotno – kazni imajo podoben učinek na povratništvo ne glede na njihovo težo.⁴⁴ Zanimiva je tudi ameriška raziskava, ki je primerjala povratništvo storilcev lažjih kaznivih dejanj, ki jim je bila izrečena denarna kazen, s povratništvom tistih, ki jim je bilo izrečeno delo v korist skupnosti. Raziskava je pokazala, da je stopnja povratništva po opravljenem delu v korist skupnosti nekoliko manjša; denarna kazen je v primerjavi z delom v korist skupnosti učinkovitejša.⁴⁵ Pogoste pa so tudi domneve (brez empiričnega preverjanja), da denarna kazen deluje zastraševalno, nima pa reformatornega učinka.⁴⁶ Zastopniki takega razmišljanja poudarjajo, da se denarna kazen izvrši brez tretmana obsojenega, saj se zreducira le na plačilo določenega zneska, s storilcem pa se ne ukvarja nobena strokovna služba. Samo plačilo pri storilcu ne povzroči nobene kognitivne ali čustvene spremembe, zato ne more vplivati na spremembo njegovega delinkventnega vedenja.⁴⁷ Tako razmišljanje

⁴³ Na primer B. Ruback, M. Berstrom, nav. delo, str. 262.

⁴⁴ P. Brennan, S. Medlick, nav. delo.

⁴⁵ J. Bouffard, L. Muftić, nav. delo.

⁴⁶ P. O'Malley, nav. delo, str. 71; B. Ruback, M. Bergstrom, nav. delo, 259.

⁴⁷ T. Einat, nav. delo; str. 210–212.

je značilno predvsem za ZDA in ga je treba razumeti v luči visoke razvejanosti probacijske službe, ki s takimi trditvami tudi upravičuje svoj pomen.

V drugo skupino spadajo empirične raziskave, ki ugotavljajo, kako na obseg posameznega protipravnega ravnanja vpliva zviševanje denarne kazni. Najpogostejše so omejene na prometne prekrške in rezultati so različni. Tako je na primer raziskava vožnje pod vplivom alkohola pokazala, da zvišanje denarne kazni na to ravnanje nima zastraševalnega učinka,⁴⁸ tak učinek pa je bil ugotovljen⁴⁹ za vožnjo skozi rdečo luč.⁵⁰ Te raziskave izhajajo iz domneve, da denarna kazen zmanjšuje protipravna ravnanja, ta namen pa bolje dosega, če je določena in izrečena v dovolj visokem znesku.

Empirične ugotovitve o učinkovitosti denarne kazni so različne, vendar lahko enako ugotovimo za vse kazenske sankcije. Zato je mogoče (visok ali nizek) delež izrečenih denarnih kazni pripisati predvsem mnenju sodnikov o učinkovitosti in drugih vidikih denarne kazni (o njenih prednostih in slabostih), kar vse je lahko posledica slabega poznavanja vseh značilnosti denarne kazni. Take raziskave so v tujini redke,⁵¹ v Sloveniji pa še ni bila opravljena.

6. DENARNA KAZEN, ODMERJENA V DNEVNIH ZNESKIH

Pri zaporni kazni se zdi, da odvzem prostosti v določenem trajanju vse storilce prizadene enako, vendar ima tako razmišljanje pomanjkljivosti. Ob upoštevanju subjektivnih okoliščin storilcev pridemo do drugačne ugotovitve; oseba s klavstrofobijo doživlja zaporno kazen kot težjo sankcijo v primerjavi z drugimi zaporniki, prav tako bolj prizadene osebo, ki je zaradi dobrega premoženjskega stanja navajena na visok življenjski standard, huje tudi prizadene osebo, ki z odhodom v zapor izgubi (visok) družben status. Enaka zaporna kazen torej

⁴⁸ D. Weatherburn, S. Moffat, nav. delo.

⁴⁹ A. Bar-Ilan, B. Sacerdote, nav. delo.

⁵⁰ Zvišanja denarna kazen je zmanjšala število primerov vožnje skozi rdečo luč; učinek je bil večji na mlade ljudi in na tiste s starejšimi avtomobili v primerjavi s starejšimi in imetniki novejših avtomobilov. Na podlagi tega so raziskovalci sklepali, da je voznikovo dojemnaje kazni odvisno od premoženjskega stanja kršitelja.

⁵¹ V Angliji je bila opravljena raziskava o stališčih sodnikov o denarni kazni, vendar za našo razpravo ni relevantna zato, ker Anglija ne pozna denarne kazni v obliki dnevnih zneskov, kar se je v intervjujih s sodniki pokazala kot temeljna težava (izražena v pomisleku o smiselnosti njenega izrekanja revnejšim, ki je ne bodo zogli plačati in premožnejšim, na katere pa zaradi dobrega gmotnega stanja ne bo imela kaznovalnega učinka (J. Raine in drugi, nav. delo). Zanimiva je tudi raziskava o mnenju strokovnih delavcev, ki delajo v probacijski službi v Izraelu in je pokazala njihovo odklonilno stališče do denarne kazni (T. Einat, nav. delo).

prizadene osebe različno glede na njihove subjektivne okoliščine.⁵² Vendar pa so pri zaporni kazni te okoliščine praviloma prezrte in zakonodaja izhaja iz stališča, da je svoboda vrednota, enako pomembna za vse ljudi in posledice njene izgube so enake za vse.

Pri denarni kazni pa so različni učinki na storilce očitnejši. Njen namen je storilca prizadeti s tem, da mu odvzame ali zmanjša užitek, ki mu ga nudijo materialne dobrine. Če je denarna kazen predpisana v absolutnih zneskih, ne izpolnjuje načela enakosti v kaznovanju; če dva storilca enako težkega kaznivega dejanja plačata denarno kazen v isti višini, pri čemer pa ima eden višje dohodka, ju kazen različno prizadene in zato ne more imeti enakega učinka.⁵³ Za premožnega storilca je kazen lahko plačljiva in zanj ne pomeni resničnega kaznovanja ali je celo razumljena kot plačilo stroška (angl. *licence fee*) za nadaljevanje izvrševanja protipravnih dejanj. Po drugi strani pa ima lahko visoka denarna kazen za revnega storilca drakonski učinek, ker lahko ogrozi njegovo existenco, ali je sploh ne zmore plačati in sledi nadomestna zaporna kazen.

Ta neenakost v kaznovanju se lahko preseže tako, da se višina denarne kazni prilagodi premoženjskemu stanju storilca. In kako to doseči, da bo spoštovano načelo zakonitosti (vnaprej določene kazni) in načelo, da naj kazen odraža težo dejanja in da sodišča ne bodo imela prevelike diskrecije pri določanju višine denarne kazni? Ta cilj je najbolj dosežen z odmero denarne kazni v dnevni zneskih. Zamisel o tej obliki denarne kazni je nastala že v začetku 20. stoletja. Oblikoval jo je švedski profesor kazenskega prava Johan C. W. Thyren in objavil v knjigi *Principi za reformo kazenskega prava*, ki je izšla leta 1910.⁵⁴ Prva je dnevne zneske uvedla Finska leta 1921, kmalu so ji sledile še Švedska (1931), Danska (1939) in številne druge evropske države. V slovensko zakonodajo so bili uvedeni leta 1995. Anglija je ena redkih evropskih držav, ki ne pozna dnevnih zneskov; uvedla jih je leta 1992, vendar že po sedmih mesecih ukinila iz nejasnih razlogov, negativen odziv medijev pa je imel pri tem pomembno vlogo.⁵⁵ Tudi ZDA ne poznajo dnevnih zneskov, čeprav se predlogi za njihovo uvedbo pojavljajo v strokovnih razpravah že od osemdesetih let dalje⁵⁶

⁵² J. Montag, T. Sobek, nav. delo, str. 97.

⁵³ B. Bartl, nav. delo, str. 69.

⁵⁴ M. Kokolj, Đ. Lazin, nav. delo, str. 39.

⁵⁵ E. Zedlewski, nav. delo, str. 3–4.

⁵⁶ Zadržanost do dnevnih zneskov v ZDA je tudi posledica načela, da mora kaznovanje odražati težo dejanja in je njeno prilagajanje okoliščinam storilca (razen povratništvu) nesprejemljivo za tako izhodišče. Zedlewski (nav. delo, str. 9) navaja še en zadržek za uvedbo dnevnih zneskov v ZDA: sodišča imajo težave pri pridobivanju podatkov o prihodkih storilcev, ker zakonodaja pepoveduje finančnim institucijam razkritje podatkov o finančnem stanju posameznikov brez njihovega soglasja.

(na primer Hillsman 1987) in se niso uveljavili kljub poskusni uvedbi v New Yorku v letih 1988–1989 in nekaterih drugih jurisdikcijah.⁵⁷

Odmerna denarne kazni v dnevni zneskih poteka v dveh korakih:

1. sodišče najprej določi število dnevni zneskov, ki odraža težo dejanja in stopnjo krivde storilca. Zakonodaje določajo minimalno in maksimalno število dnevni zneskov; na Švedskem in Finskem je določen razpon od 1 do 120 dnevni zneskov,⁵⁸ v Nemčiji od 5 do 360,⁵⁹ v Sloveniji pa od 10 do 360 (47. člen Kazenskega zakonika – KZ-1);⁶⁰
2. sodišče nato izračuna višino dnevnega zneska tako, da upošteva premoženjsko stanje storilca, njegove prihodke in finančne obveznosti (kot na primer vzdrževanje družinskih članov).

Prvi korak zagotavlja sorazmernost kazni s težo dejanja, drugi pa individualizacijo kazni in enako obravnavo vseh storilcev.

Tak način odmere denarni kazni bi lahko privedel do tega, da bi storilci brez prihodkov in brez premoženja ostali nekaznovani. Da bi se temu izognili, zakonodaje praviloma določajo najnižjo višino dnevnega zneska; v Nemčiji znaša en evro,⁶¹ Slovenija pa ne določa njegove minimalne vrednosti. Po drugi strani zakonodaje določajo tudi najvišjo vrednost dnevnega zneska; v Nemčiji je to 30.000 evrov,⁶² v Sloveniji pa 1.000 evrov (47. člen KZ-1). Denarna kazen, odmerjena v dnevni zneskih, lahko privede do izreka zelo visokih zneskov za razmeroma lahke prestopke. Tako je finski podjetnik leta 2015 za prekoračitev hitrosti za 25 kilometrov na uro plačal 54.000 evrov,⁶³ nekaj let pred tem prav tako finski podjetnik za podoben prekršek 116.000 evrov, nemški nogometaš pa 90.000 evrov za razžalitev policista.⁶⁴ Na prvi pogled se zdijo tako visoke kazni nesorazmerne s težo storjenih dejanj, vendar pa dobro ponazarjajo temeljno lastnost denarne kazni v dnevni zneskih – njeno socialno pravičnost, ker vse storilce prizadene enako.⁶⁵ Tak pristop nadomešča načelo »enaka kazen za enak prestop« z načelom »enak učinek kaznovanja za enak prestop«.⁶⁶ Po-

⁵⁷ B. Ruback, M. Bergstrom, nav. delo, str. 260; S. Hillsman, nav. delo, str. 15.

⁵⁸ E. Zedlewski, nav. delo, str. 2.

⁵⁹ Albrecht, nav. delo, str. 215.

⁶⁰ Ur. l. RS, št. 50/12 – UPB.

⁶¹ H. Albrecht, nav. delo, str. 215.

⁶² Prav tam.

⁶³ TheAtlantic.com, <www.theatlantic.com/business/archive/2015/03/finland-home-of-the-103000-speeding-ticket/387484/> (1. 2. 2016).

⁶⁴ B. Bartl, nav. delo, str. 47.

⁶⁵ L. Bavcon in drugi, nav. delo, str. 390.

⁶⁶ Prav tam, str. 48.

leg tega pa ima denarna kazen v dnevni zneskih še več prednosti v primerjavi s klasično denarno kaznijo, predpisano in odmerjeno v absolutnem znesku:

- dnevni zneski pomenijo, da je višina denarne kazni taka, da omogoča plačilo. Raziskave namreč kažejo, da je ustrezno odmerjena denarna kazen (čeprav visoka) tudi izvršljiva, na splošno brez posebnih dodatnih prisilnih ukrepov;⁶⁷
- prednost dnevnih zneskov se pokaže tudi pri preračunavanju denarne kazni v zaporno kazen v primeru neplačila. V zapor se pretvarja namreč število dnevnih zneskov in ne morebiti višina neplačane kazni; število dni v zaporu tako določa teža dejanja in ne morebiti finančne okoliščine storilca;⁶⁸
- dnevni zneski pomenijo, da je denarna kazen primerna tudi za težja kazniva dejanja in je ni mogoče razumeti le kot milejšo obliko kazni. Tako razumevanje vloge denarne kazni lahko pripomore k zmanjšanju zaporniške populacije.⁶⁹

Model denarne kazni v dnevni zneskih ima tudi nekaj slabosti. Med njimi je postopek ugotavljanja premoženjskega stanja storilca. Podatki o premoženjskem stanju storilcev (v večini sistemov so to davčne napovedi) morajo biti dosegljivi sodišču, kljub temu pa lahko njihovo pridobivanje podaljša čas obravnavanja zadev. Poleg tega mora sodišče pridobiti tudi podatke o finančnih obveznostih storilca glede preživljanja družinskih članov. To je gotovo eden od razlogov, da niso uvedeni v naše prekrškovno pravo, kjer večino prekrškov obravnavajo prekrškovni organi v hitrem postopku z izdajo plačilnih nalogov.

7. PROBLEM ZAPORNE KAZNI ZA NEPLAČNIKE

Ena od zagat denarne kazni je, kako obravnavati neplačnike. Prve ureditve, ki so za neplačnike predvidele zaporno kazen, so bile sprejete kot dobrodošle in pravične. Vendar pa je že leta 1916 švicarski pravnik Stooss opozoril na paradoks take rešitve: zapor je najhujše zlo in če se denarna kazen spremeni v zaporno, je storilec deležen še večjega zla, kot pa sledi iz izrečene sankcije, ki si jo je zaslužil.⁷⁰ In če upoštevamo še, da večina neplačnikov ne plača denarne kazni zato, ker ne zmore plačila, ugotovimo, da se denarna kazen spremeni v zaporno kazen revnejšim storilcem in da gre torej za posebno obliko kaznovanja revnih.

Poleg tega je treba upoštevati, da je ena od pomembnih funkcij denarne kazni zmanjšati zaporniško populacijo (nadomestiti neučinkovito in škodljivo

⁶⁷ S. Hillsman, nav. delo, str. 14.

⁶⁸ B. Bartl, nav. delo, str. 70; S. Hillsman, nav. delo, str. 8.

⁶⁹ B. Bartl, nav. delo, str. 70.

⁷⁰ P. Faraldo Cabana, nav. delo, str. 621.

kratkotrajno zaporno kazen). Zato je treba oblikovati instrumente, ki bodo omogočili dejansko plačilo in ne spremembo v zaporno kazen, saj sicer denarna kazen ne bo odigrala te svoje vloge. Sistem dnevnih zneskov je zagotovo eden najpomembnejših korakov v smeri zagotavljanja plačila denarne kazni. Poleg tega poznajo sistemi še druge ukrepe, kot je plačilo na obroke v daljšem obdobju, odlog plačila in pošiljanje opozoril neplačnikom, kakšne bodo posledice neplačila. Pa še vedno ostane del storilcev, ki denarne kazni nočejo ali ne zmorejo plačati in sledi sprememba v zaporno kazen. Podatki za Nemčijo iz leta 2009 kažejo, da je bila približno 4.000 neplačnikom izrečena zaporna kazen, in da ti predstavljajo okrog osem odstotkov zaporniške populacije. Avtorji ocenjujejo, da je to lahko tudi posledica neseznanjenosti storilcev z možnostjo obročnega plačila kazni ali odloga plačila. Podatki iz devetdesetih let prejšnjega stoletja namreč kažejo, da več kot polovica neplačnikov, ki jim je bila denarna kazen spremenjena v zaporno, ni zaprosilo za nobeno od teh možnosti.⁷¹

Poleg stališča, da zaporna kazen za neplačnike ne ustreza teži storjenega dejanja, je težava z nadomestno zaporno kaznijo tudi v tem, ker obremenjuje že tako prenapolnjene zapore, poleg tega pa pomeni oskrbni dan zapornika strošek za državo. Široko je tudi sprejeto spoznanje, da naj bo zapor skrajno sredstvo – tudi za neplačnike denarnih kazni. Zato nekatere države vidijo (vsaj delno) rešitev problema v uvajanju novih načinov (poleg možnosti odloga plačila in obročnega plačila) za zmanjšanje števila zaprtih oseb zaradi neplačila denarne kazni. Eden takih je delo v korist skupnosti kot alternativa nadomestnemu zaporu.⁷² To možnost so v svojo zakonodajo uvedle že številne evropske države, na primer Švica, Italija, Nemčija, Avstrija, Anglija in Škotska.⁷³ V teh sistemih imajo neplačniki, pri katerih so (praviloma) že bili izčrpani drugi ukrepi, ki bi storilcu omogočili plačilo, možnost izogniti se zaporni kazni z delom v korist skupnosti. Obseg dela se določi tako, da se neplačana denarna kazen najprej pretvori v število dni zapora, nato pa število dni zapora v število ur dela v korist skupnosti. Tak ukrep zmanjša število zapornikov – neplačnikov; na Škotskem se je z uvedbo dela v korist skupnosti kot alternative za nadomestni zapor njihovo število celo prepolovilo.⁷⁴ Tudi v Sloveniji je bila leta 2011 uvedena možnost, da se izrečena denarna kazen izvrši tako, da obsojenec

⁷¹ B. Bartl, nav. delo, str. 71–72.

⁷² Že konec 19. stoletja so se nekateri zavzemali za prisilno delo kot nadomestno kazen za neplačnike denarne kazni in ne za zaporno kazen (P. Faraldo Cabana, nav. delo, str. 621). Dela v korist skupnosti danes ni mogoče enačiti s prisilnim delom, je pa predlog zanimiv zato, ker ne gre več za razmerje med časom ali svobodo in denarjem, ampak za razmerje med delom in denarjem. Tako enačenje pa je bilo bolj v skladu s krepitvijo kapitalizma v tistem času.

⁷³ G. McIvor in drugi, nav. delo, str. 4.

⁷⁴ Prav. tam, str. 13.

opravi delo v splošno korist, pri čemer se en dnevni znesek nadomesti z eno uro dela (87. člen KZ-1). Vendar tudi ta sprememba ni pripomogla k temu, da bi se sodnikom zdela denarna kazen ustrežnejša sankcija in bi jo zato pogosteje izrekli (graf 1).

V Evropi plačilo denarne kazni ni razumljeno kot pogodbeno razmerje v civilnopravnem smislu, saj je denarna kazen sankcija, ki ima kaznovalni namen, nadomestni zapor pa je le način izvršitve te sankcije. Zato ni zajet v prepovedi odvzema prostosti zaradi neizpolnitve pogodbenih obveznosti iz Evropske konvencije o človekovih pravicah.⁷⁵ V ZDA pa je drugače. Tam denarna kazen ni tako uveljavljena kot v Evropi, saj se le redko izreka kot samostojna kazen, ampak praviloma kot dodatna kazen oziroma pogoj ob izreku pogojne obsodbe (angl. *probation*).⁷⁶ Temeljna ovira za izrek denarne kazni (in drugih premoženjskih sankcij kot na primer restitucije⁷⁷) je, da v ZDA enačijo nadomestni zapor za neplačnike denarne kazni z dolžniškim zaporom. V zadevi *Bearden v. Georgia* (1983)⁷⁸ je ameriško vrhovno sodišče zavzelo stališče, da za kazniva dejanja, za katera ni bil izrečen zapor kot primarna kazen, sodniki ne morejo izreči zaporne kazni zaradi neplačila denarne kazni, razen če na za-

⁷⁵ 1. člen Protokola št. 4: Nikomur ne sme biti odvzeta prostost samo zato, ker ne more izpolniti pogodbenih obveznosti.

⁷⁶ Storilec, ki se izreče pogojna obsodba, se lahko določijo tri vrste pogojev; če jih ne spoštujejo, je pogojna obsodba preklicana. Ti pogoji so: 1. splošni pogoji, izrečeni vsem storilecem (kot na primer javljanje svetovalcu); 2. kaznovalni pogoji (na primer denarna kazen, testiranje za prisotnost drog); in 3. tretmanski pogoji, ki naj bi pomagali storilcu pri reševanju določenih problemov (na primer zasvojenosti z drogo, pomanjkanje izobrazbe). Povprečna pogojna obsodba ima 18 splošnih pogojev, poleg njih pa še obvezno testiranje za prisotnost drog, svetovanje, zaposlitev, prepoved biti zunaj bivališča po določeni uri, delo v korist skupnosti, denarna kazen. (B. Ruback, M. Begstrom, nav. delo, str. 245).

⁷⁷ V ZDA prištevajo med premoženjske sankcije ne le denarno kazen, ampak tudi povrnitev škode žrtvi, pačilo stroškov sodnega postopka in stroška izvedbe pogojne obsodbe. Na sodiščih v Washingtonu skoraj vsak obsojenec prejme račun za vse navedene finančne obveznosti (*Legal Financial Obligations* – LFOs). In posledica neplačila vseh premoženjskih sankcij je zaporna kazen (ACLU, nav. delo).

⁷⁸ Obtoženi je priznal krivdo za vlom in sprejem ukradenih stvari. Izrečena mu je bila pogojna obsodba za obdobje treh let (angl. *probation*) in v njenem okviru pogoj, da mora plačati 500 dolarjev denarne kazni in 250 dolarjev restitucije; 100 dolarjev ob izreku sodbe, 100 dolarjev naslednji dan in preostalih 550 dolarjev v štirih mesecih. Obsojeni si je od staršev sposodil denar in plačal prvih 200 dolarjev. Čez mesec dni je izgubil zaposlitev in kljub prizadevanjem ni našel nove zaposlitve. Pred iztekom roka za plačilo 550 dolarjev je obvestil probacijsko službo, da zneska ne bo mogel plačati v roku. Zato mu je bila preklicana pogojna obsodba in poslan je bi v zapor za preostanek obdobja, za katerega je bil s pogojno obsodbo postavljen pod nadzor. Za rešetkami je moral preživeti dve leti, nato pa je bil izpuščen zaradi sodbe Vrhovnega sodišča. (ACLU, nav. delo, str. 5). Na voljo je na <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/461/660/> in <http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/461/660.html>> (6. 1. 2016).

slišanju ugotovijo, da ima storilec zadostna sredstva za plačilo denarne kazni, vendar tega zavestno noče storiti.⁷⁹ V nasprotnem primeru bi šlo za dolžniški zapor.⁸⁰ Vrhovno sodišče pa sodiščem ni dalo usmeritve, po katerih merilih naj presoja, ali je storilec zmožen plačati denarno kazen. Zato v praksi prihaja do različnih pristopov.⁸¹

8. SKLEP

V sklepu prispevka se vrnimo na njegov začetek, na ugotovitve o vlogi denarne kazni v slovenski kaznovalni politiki. V Evropi je denarna kazen dobro sprejeta sankcija, ki (vsaj pri lažjih kaznivih dejanjih) predstavlja pomemben delež izrečenih kazni, v Sloveniji pa ni tako, saj je po letu 1990 delež izrečene denarne kazni močno upadel in danes predstavlja manj kot pet odstotkov izrečenih kazni. Temeljno vprašanje je, kako oceniti tako kaznovalno politiko. Odgovor je odvisen od podrobnejše analize izrečenih kazni, predvsem od deleža izrečenih kratkotrajnih kazni zapora. Če je delež takih zapornih kazni nizek, potem povečevanje denarne kazni ni potrebno, saj je njeno funkcijo nadomeščanja takih kazni prevzela druga sankcija (pri nas pogojna obsodba).

Podatki Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij⁸² pokažejo naslednjo sliko: leta 2004 je bilo med novo sprejetimi zaporniki 321 takih, ki jim je bila izrečena kazen zapora do šest mesecev (36 odstotkov vseh novo sprejetih), leta 2014 pa 431 (25 odstotkov vseh novo sprejetih zapornikov). Njihovo število se je v desetih letih povečalo, hkrati pa je zaradi višjega števila vseh na novo sprejetih na prestajanje kazni zapora upadel njihov delež. Število in delež izrečenih kratkotrajnih kazni zapora ocenjujem kot visok in zaradi znanih negativnih učinkov ter prezasedenosti slovenskih zaporov bi ju bilo treba zmanjšati. In denarna kazen bi lahko pri tem imela pomembno vlogo. Kaj torej storiti?

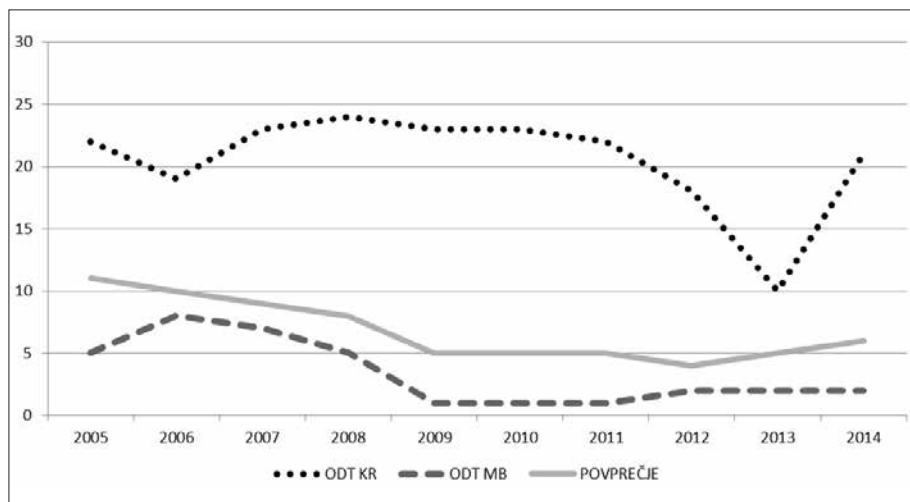
⁷⁹ »If a State determines a fine or restitution to be the appropriate and adequate penalty for the crime, it may not thereafter imprison a person solely because he lacked the resources to pay it. If the probationer has willfully refused to pay the fine or restitution when he has the resources to pay or has failed to make sufficient bona fide efforts to seek employment or borrow money to pay, the State is justified in using imprisonment as a sanction to enforce collection. But if the probationer has made all reasonable bona fide efforts to pay the fine and yet cannot do so through no fault of his own, it is fundamentally unfair to revoke probation automatically without considering whether adequate alternative methods of punishing the probationer are available to meet the State's interest in punishment and deterrence.« <<http://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/461/660.html>> (6. 1. 2016).

⁸⁰ B. Ruback, M. Begstrom, nav. delo, str. 245; A. Wagner, nav. delo.

⁸¹ J. Shapiro, nav. delo.

⁸² <www.mp.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi/dokumenti/letna_porocila/> (12. 1. 2016).

Ena možnost je spremeniti kaznovalno politiko sodišč ob nespremenjeni zakonodaji, kar pomeni ozaveščati in izobraževati sodnike o negativnih učinkih kratkotrajne zaporne kazni in o prednostih denarne kazni. Statistični podatki nam pokažejo, da so sodniki različno naklonjeni denarni kazni, saj je na nekaterih sodiščih bistveno pogostejše izrečena kot na drugih. Podatki iz letnih poročil Vrhovnega državnega tožilstva kažejo zelo različen delež izrečenih denarnih kazni na sodiščih iz področja krajevne pristojnosti okrožnih državnih tožilstev (ODT): na področju ODT Kranj je izrečenih približno 20 odstotkov denarnih kazni med vsemi izrečenimi sankcijami, na področju ODT Maribor pa je ta delež le okrog 2 odstotkov (graf 3). Že zgolj ti podatki kažejo na potrebo po dodatnem izobraževanju, saj je tako različna kaznovalna politika znotraj Slovenije povsem neustrezna.

Graf 3: Delež izrečenih denarnih kazni na območju ODT Kranj in ODT Maribor v obdobju 2005–2014.⁸³

Druga možnost za večjo vlogo denarne kazni pri nadomeščanju kratkotrajne zaporne kazni pa je sprememba zakonske kaznovalne politike. Tudi v tej smeri je zakonodajalec že uvedel nekaj sprememb zakonske ureditve denarne kazni, z namenom povečati njeno uporabo:

- leta 1995 je denarna kazen v dnevni zneskih nadomestila denarno kazen, predpisano v absolutnem znesku;
- leta 1999 je bila spet uvedena možnost izreka denarne kazni v določenem znesku, če je ni mogoče izreči v dnevni zneskih;

⁸³ Letna poročila o delu državnih tožilcev, dostopna na <www.dt-rs.si/sl/vrhovno_drzavno_tozilstvo/porocila_o_delu_drzavnih_tozilcev/> (16. 1. 2016).

- leta 2011 je bila natančneje določen način izračuna dnevnega zneska in možnost izvršitve denarne kazni z delom v splošno korist.

Nobena od sprememb ni zaustavila upadanja denarne kazni, zato so potrebni korenitejši posegi. Naš zakonodajalec bi se lahko zgledoval po nemškem, ki je že leta 1969 v kazensko zakonodajo vnesel določbo, ki dopušča izrek zaporne kazni do šest mesecev le v izjemnih primerih. Praviloma jo mora sodišče nadomestiti z denarno kaznijo, če pa jo kljub njeni izjemnosti izreče, mora sodnik posebej utemeljiti, zakaj ni dal prednosti denarni kazni. Taka zakonska reforma je v Nemčiji bistveno zmanjšala izrekanje kratkotrajne kazni zapor⁸⁴, in zagotovo bi bil tak učinek tudi pri nas.

Nekorektno bi bilo trditi, da pri nas ni prizadevanj za zmanjšanje zaporniške populacije. Država je v dokumentu Strategija pravosodja 2020 zapisala:

»Alternativne kazni bi lahko pogosteje nadomestile zaporno kazen, saj pri številnih obsojencih za njihovo izrekanje ni posebnih varnostnih zadržkov, hkrati pa bi to pomenilo pomembno prostorsko razbremenitev za zapore in finančno razbremenitev za državni proračun.«⁸⁵

Vendar pa so šla do zdaj prizadevanja za zmanjšanje zaporniške populacije predvsem v smer iskanja alternativnih načinov njenega izvrševanja (širitev uporabe dela v korist skupnosti in t. i. vikend-zapora), ki pa niso obrodila večjih uspehov. Potrebni so korenitejši pristopi, usmerjeni v iskanje načinov, kako zmanjšati izrekanje kratkotrajnih kazni zapor (in ne le iskanje alternativnega načina izvrševanja). V večini evropskih držav je denarna kazen pri tem odigrala pomembno vlogo in lahko bi jo tudi v Sloveniji, vendar brez zakonskih sprememb in izobraževanja sodnikov ne bo šlo.

Literatura

ACLU – American Civil Liberties Union of Washington: Modern Day Debtors' Prisons: The Way Court-Imposes Debts Punish People for Being Poor, 2014, <<https://aclu-wa.org/sites/default/files/attachments/Modern%20Day%20Debtor's%20Prison%20Final%20%283%29.pdf>> (6.1.2016).

ACLU: In For A Penny, The Rise of America's New Debtors' Prison, A report by the American Civil Liberties Union, oktober 2010, <https://www.aclu.org/files/assets/InForAPenny_web.pdf>.

Hans-Jorg Albrecht: Sentencing in Germany: Explaining long-term stability in the structure of criminal sanctions and sentencing, Law and Contemporary

⁸⁴ H. Albrecht, nav. delo, str. 215; R. Frase, nav. delo, str. 10.

⁸⁵ Ministrstvo za pravosodje in javno upravo RS, nav. delo.

Problems, vol. 76, št. 1 (2013), str. 211–236, <<http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4352&context=lcp>> (6.1.2016).

Matjaž Ambrož: Preventivne mešane teorije o namenu kaznovanja, v: *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 59(2008) 3, str. 239–248.

Andrew Ashworth: *Sentencing and Criminal Justice*. Cambridge University Press, Cambridge 2010.

Franjo Bačić: *Kazneno pravo, opći dio*. Informator, Zagreb 1998.

Avner Bar – Ilan, Bruce Sacerdote: The response of criminals and noncriminals to fines, v: *Journal of Law and Economics*, vol. XLVII, april 2004.

Benedict Bartl: The “Day Fine” – improving equality before the law in Australian sentencing, v: 16 U.W. Sydney L. Rev. 47 2012.

Ljubo Bavcon, Alenka Šelih, Damjan Korošec, Matjaž Ambrož, Katja Filipčič: *Kazensko pravo*, Splošni del. 6. izdaja, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2013.

Cesare Beccaria: *O zločinih in kaznih*. Cankarjeva založba, Ljubljana 2002.

Jeffrey Bouffard, Lisa Renae Muftić: The Effectiveness of Community Service Sentences Compared to Traditional Fines for Low-Level Offenders, v: *The Prison Journal*, 87 (2007) 2, str. 171–194.

Patricia Brennan, Sarnoff A. Mednick: Learning theory approach to the deterrence of criminal recidivism, v: *Journal of Abnormal Psychology*, 103 (1994), str. 430–440.

Franc Brinc: *Izvrševanje kratkotrajnih kazni zapora v SR Sloveniji*. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, raziskava št. 81, 1988.

Franc Brinc: *Kratkotrajne kazni zapora*, v: *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 40 (1989) 2, str. 146–160.

Tomer Einat: The attitudes and practices of Israeli adult probation officers regarding the use of the criminal fine, v: *The Prison Journal*, 85 (2005) 2, str. 204–222.

Patricia Faraldo Cabana: A certain sense of fairness? Why fines were made affordable, v: *European Journal of Criminology*, 12 (2015) 5, str. 616–631.

Katja Filipčič: *Kaznovalna politika v Sloveniji*, v: Dragan Petrovec (ur.), Matjaž Ambrož (ur.): *Skoraj stoletje profesorja Ljuba Bavcona: parvus liber amicorum*. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana 2014, str. 34–47.

Richard S. Frase: Sentencing in Germany and the United States: Comparing Apfel with Apples, Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law, <<https://www.mpicc.de/shared/data/pdf/frase-endausdruck.pdf>> (4. 1. 2016).

Paul Gendreau, Brian A. Grant, Mary Leipciger: Self-esteem, incarceration and recidivism, v: Criminal Justice and Behaviour, 6 (1979) 1, str. 67–75.

Sally T. Hillsman: Criminal Fines as Alternative Sanction, 1987 (predavanje na letnem srečanju National Criminal Justice Association, North Carolina, 27.–28. maj 1987), <www.vera.org/sites/default/files/resources/downloads/1535.pdf> (20. 12. 2016).

Mitar Kokolj, Đorđe Lazin: Imovinske krivične sankcije i mere u jugoslovenskom krivičnom pravu. Naučna knjiga, Beograd 1986.

Gill McIvor, Carlotta Pirnat, Christian Grafl: Unpaid work as an alternative to imprisonment for fine default in Austria and Scotland, v: European Journal of Probation, 5 (2013) 2, str. 3–28.

Ministrstvo za pravosodje in javno upravo RS: Strategija pravosodje 2010, <www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/zakonodaja/120803_Strategija_Pravosodje_2020.pdf>.

Josef Montag, Tomaš Sobek: Should Paris Hilton Receive a Lighter Prison Sentence Because She's Rich? An Experimental Study, v: Kentucky Law Journal, 103 (2014–2015), str. 95–125.

Pat O'Malley: Theorizing fines, v: Punishment and Society, št. 11 (2009) 1, str. 67–83.

Raymond Paternoster: How much do we really know about criminal deterrence? V: The Journal of Criminal Law and Criminology, 100 (2010) 3, str. 765–782.

Ray Paternoster, Ronet Bachman: Labeling Theory, v: Richard Wright (ur.): Oxford Bibliographies in Criminology. Oxford University Press, New York 2013.

Poročilo o izvrševanju proračuna RS za leto 2014 v obdobju januar–junij 2014, Vlada RS, <www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/pageuploads/Prora%C4%8Dun/Izvrsevanje_proracuna/2014/PorociloIzvrsevanjeProracuna_I_VI_2014.pdf> (8. 2. 2016).

John Raine, Eileen Dunstan, Alan Mackie: Financial penalties as a sentence of the court: Lessons for policy and practice from research in the magistrates' courts of England and Wales, v: Criminal Justice, 3 (2003) 2, str. 181–197.

Barry R. Ruback, Mark H. Bergstrom: Economic Sanctions in Criminal Justice: Purposes, Effects, and Implications, v: Criminal Justice and Behavior, 33 (2006) 2.

Joseph Shapiro: Supreme Court Ruling Not Enough To Prevent Debtors Prisons, NPR News Investigations, 21. maj 2014, <www.npr.org/2014/05/21/313118629/supreme-court-ruling-not-enough-to-prevent-debtors-prisons> (1. 2. 2016).

Alenka Šelih (ur.) In drugi: Kriminologija. IUS Software, GV založba, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana 2015.

Julie Trebilcock: No winners: The reality of short term prison sentences. The Howard League for Penal Reform, 2011, <https://d19ylpo4aovc7m.cloudfront.net/fileadmin/howard_league/user/pdf/Publications/No_Winners.pdf> (5. 1. 2016).

Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij RS: Letno poročilo 2014, <www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/UIKS/Letna_porocila/150519_Letno_porocilo_2014.pdf> (3. 1. 2016).

Amy K. Wagner: The Conflict over *Bearden v. Georgia* in State Courts: Plea-Bargaining Probation Terms and the Specter of Debtors' Prison, v: University of Chicago Legal Forum, vol. 2010, Article 14, <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol2010/iss1/14/?utm_source=chicagounbound.uchicago.edu%2Fuclf%2Fvol2010%2Fiss1%2F14&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages> (15. 12. 2015).

Don Weatherburn, Steve Moffatt: The specific deterrent effect of higher fines on drink-driving offenders, v: Brit. J. Criminol., 51 (2011), 789–803.

Henry Weihofen: Review of »Punishment and Social Structure,« By George Rusche and Otto Kirchheimer, v: Washington University Law Review, 25 (1939) 1, str. 144–146.

Edwin W. Zedlewski: Alternatives to Custodial Supervision: The Day Fine, National Institute of Justice, april 2010, Discussion Paper, <<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/230401.pdf>> (20. 12. 2015).

Dirk Van Zyl Smit, Sonja Snacken: Principels of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights. Oxford University Press, Oxford 2009.